

Studying the effect of the single additional article of the 1396 Anti-Narcotics Law on Iran's penal policy towards repeat offenders

Jafar Koosha¹, Said Akbari *²

¹ Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Shahid Beheshti University, Tehran, Email: Jkoosha@yahoo.com

* Corresponding Author, PhD, Law, Criminal and Criminology, Justice University, Tehran, Iran, Email: s.akbari90@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article History:
Received 20 October 2024
Received in revised form 20 December 2024
Accepted 6 January 2024
Available online 25 March 2025

Keywords:
Persistence theory in delinquency, criminal policy, unified article 1396, drug crimes, recidivism

ABSTRACT

Research Objective: This research aims to investigate the relationship between the "Persistence Theory in Delinquency" and the effects of the implementation of the "Single Supplementary Article Approved on 3/8/1396" in the field of drug crimes in Iran. The main objective is to explain the effect of this criminal amendment on the continuation or modification of the cycle of criminal behavior and to examine its role in strengthening or weakening the persistence theory.

Research Method: This study was conducted with a descriptive-analytical method and using library resources including criminology texts, criminal laws, and documents related to criminal policymaking in Iran. Data and concepts related to the persistence theory and the aforementioned amendment were analyzed.

Findings: The results of the study show that although the 1396 Single Article has taken a step towards reducing human and social costs by reducing severe punishments (such as limiting the scope of the death penalty), the lack of attention to the mechanisms of rehabilitation and resocialization of criminals has caused the cycle of crime to continue among drug offenders. This, in turn, strengthens the hypotheses of the "theory of persistence in delinquency".

Conclusion: Simply reducing punishments without comprehensive planning for the rehabilitation of criminals cannot sustainably prevent recidivism. Therefore, in order to break out of the vicious cycle of stabilizing delinquency, it is necessary to improve Iran's criminal policy through a logical combination of punishment with corrective and resocializing solutions. Finally, practical suggestions are presented in this regard.

Cite this article: Koosha, Akbari, Jafar, Saeed (1403). Theory of Persistence in Delinquency, Criminal Policy, Single Article 1396, Drug Crimes, Recidivism, New in Islamic Humanities Studies, Volume 3, Number 6, 347-363. <http://doi.org/10.22034/api.2025.730943>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22034/api.2025.730943>

Publisher: University of Lorestan.

1. Introduction

Contemporary criminology places significant emphasis on understanding the persistence of criminal behavior throughout an individual's life, a concept explained by the "Persistence in Crime Theory." This theory posits that some offenders, once entering the criminal justice system and being labeled as "criminals," become further entrenched in criminality rather than rehabilitating. Concurrently, Iran's criminal policy regarding drug-related crimes has undergone numerous reforms. A pivotal reform is the "Single Article Amendment ratified on 3/8/1396 (October 25, 2017)," which aimed to mitigate severe punishments, particularly by reducing the scope of the death penalty. This research employs a descriptive-analytical approach to examine the relationship between the Persistence in Crime Theory and the consequences of this amendment.

1.2. Research Questions

The primary research questions guiding this study are:

1. What is the relationship between the Persistence in Crime Theory and the effects of the 2017 Single Article Amendment?
2. Can reducing the severity of punishment (e.g., replacing the death penalty with long-term imprisonment) break the cycle of crime persistence among drug offenders in Iran?
3. To what extent has the 2017 amendment been successful in reducing recidivism and facilitating the resocialization of convicts, considering the theoretical framework of criminal persistence?

2. Literature Review

The theoretical foundation rests on the "Persistence in Crime Theory," which explains the continuity of criminal behavior over time due to individual, social, and structural factors. This is closely linked to:

- **Labeling Theory (Becker, 1963):** Suggests that formal labeling by the justice system can limit opportunities and reinforce a criminal identity.
- **Rational Choice Theory (Cornish & Clarke, 1986):** Posits that offenders weigh costs and benefits; ineffective punishments may fail to deter continued criminal activity.
- **Life-Course Criminology (Sampson & Laub, 2003):** Highlights how life events and social bonds can alter criminal trajectories.

Domestic and international research (e.g., Farrington, 2005; Najafi Abrandabadi, 2015) indicates that purely punitive policies often fail to reduce crime and may instead strengthen the cycle of recidivism. Iranian prison statistics show a high percentage of drug offenders are recidivists, underscoring the issue of persistence.

3. Methodology

This research adopts a **descriptive-analytical** approach. It analyzes the content of the 2017 Single Article Amendment and its legislative history. The analysis is framed through the lens of criminological theories, particularly the Persistence in Crime Theory, to critically assess the amendment's potential and actual impact on Iran's criminal policy. The study also involves a review of relevant judicial rulings, including a unifying opinion from the Supreme Court (No. 772, 2017), to understand the practical application and judicial interpretation of the new law.

4. Results

The findings indicate that the 2017 amendment represents a significant shift in Iran's criminal policy from pure severity towards moderation. Key results include:

- The amendment's reduction of the death penalty is a positive step, aligning partially with human rights standards and offering convicts a chance for eventual resocialization.
- However, the amendment primarily focuses on reducing punishment severity and lacks robust, complementary mechanisms for rehabilitation, treatment, and post-release social support.
- The replacement of the death penalty with long-term imprisonment carries its own risks. Without effective rehabilitation programs, prisons can function as "schools of crime," perpetuating the very cycle of persistence the theory describes.
- Judicial inconsistencies in applying the amendment's provisions (as seen in the analyzed court rulings) create uncertainty and can undermine its objectives.

5. Conclusion

In conclusion, while the 2017 Single Article Amendment is a landmark step towards a more moderate criminal policy in Iran, it is insufficient from the perspective of the Persistence in Crime Theory. Merely reducing punishment severity without addressing the underlying social and structural factors that drive recidivism is unlikely to break the cycle of criminal persistence in drug offenses. The amendment's success is contingent on being supplemented with comprehensive programs for rehabilitation, vocational training, addiction treatment, and post-release social and employment support. A holistic criminal policy that balances punishment with reform and social prevention is essential to effectively combat persistent criminality.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

بررسی اثر ماده واحده الحاقی ۱۳۹۶ قانون مبارزه با مواد مخدر بر سیاست کیفری ایران در قبال مرتکبان تکرار جرم

جعفر کوشا^۱، سعید اکبری^۲*

^۱ . دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایمیل: Jkoosha@yahoo.com

^۲ *دانش آموخته دکتری، حقوق، گرایش جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران، ایمیل: s.akbari90@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۶/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸

کلیدواژه‌ها:

نظریه پایداری در بزهکاری،

سیاست جنایی، ماده واحده ۱۳۹۶،

جرایم مواد مخدر، تکرار جرم

هدف پژوهش: این پژوهش با هدف بررسی رابطه بین «نظریه پایداری در بزهکاری» و آثار ناشی از اجرای «ماده واحده الحاقی مصوب ۱۳۹۶/۸/۳» در حوزه جرایم مواد مخدر در ایران انجام شده است. هدف اصلی، تبیین تأثیر این اصلاحیه کیفری بر تداوم یا تعدیل چرخه رفتار مجرمانه و بررسی نقش آن در تقویت یا تضعیف نظریه پایداری است.

روش پژوهش: این مطالعه با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای شامل متون جرم‌شناسی، قوانین کیفری و اسناد مرتبط با سیاست‌گذاری جنایی در ایران انجام شده است. داده‌ها و مفاهیم مرتبط با نظریه پایداری و اصلاحیه مذکور، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

یافته‌ها: نتایج تحقیق نشان می‌دهد که اگرچه ماده واحده ۱۳۹۶ با کاهش مجازات‌های سنگین (مانند محدودکردن دامنه مجازات اعدام) گامی در جهت کاهش هزینه‌های انسانی و اجتماعی برداشته است، اما کم‌توجهی به سازوکارهای بازپروری و بازاجتماعی‌کردن مجرمان موجب شده است که چرخه جرم در بین مرتکبان جرایم مواد مخدر تداوم یابد. این امر به نوبه خود، فرضیه‌های «نظریه پایداری در بزهکاری» را تقویت می‌کند. **نتیجه‌گیری:** کاهش صرف مجازات‌ها بدون برنامه‌ریزی جامع برای بازپروری مجرمان، نمی‌تواند به صورت پایدار از تکرار جرم جلوگیری کند. بنابراین، به منظور خروج از چرخه معیوب تثبیت بزهکاری، ارتقای سیاست جنایی ایران از طریق تلفیق منطقی کیفر با راهکارهای اصلاحی و بازاجتماعی‌کننده ضروری است. در پایان، پیشنهادهایی کاربردی در این زمینه ارائه شده است.

استناد: کوشا، اکبری، جعفر، سعید (۱۴۰۳). بررسی اثر ماده واحده الحاقی ۱۳۹۶ قانون مبارزه با مواد مخدر بر سیاست کیفری ایران در قبال مرتکبان تکرار جرم، پژوهش

های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی، جلد ۳ شماره ۶، ۳۴۷-۳۶۳

<http://doi.org/10.22034/api.2025.730943>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

۱- مقدمه

بزهکاری همواره یکی از مهم‌ترین چالش‌های جوامع بشری بوده و نظام‌های حقوقی مختلف تلاش کرده‌اند با اتخاذ سیاست‌های کیفری متناسب، به مقابله با آن بپردازند. در این میان، جرایم مرتبط با مواد مخدر به دلیل ابعاد گسترده اقتصادی، اجتماعی و امنیتی، جایگاه ویژه‌ای در سیاست جنایی ایران دارند. آمار بالای دستگیری‌ها و محکومیت‌ها در این حوزه، بیانگر آن است که برخورد صرفاً کیفری، به‌ویژه با تکیه بر مجازات‌های شدید، نتوانسته به کاهش مؤثر این جرایم بینجامد (سازمان زندان‌ها، ۱۳۹۶: ۲). در جرم‌شناسی نوین، نظریه‌های متعددی برای تبیین چرایی و چگونگی ارتکاب جرم ارائه شده است. یکی از مهم‌ترین این نظریه‌ها، «نظریه پایداری در بزهکاری» (Persistence in Crime Theory) است که بر استمرار رفتار مجرمانه در طول زمان تأکید دارد. این نظریه بیان می‌کند که مجرم، به‌ویژه در صورت قرار گرفتن در معرض برچسب‌گذاری و فقدان حمایت اجتماعی، به جای بازگشت به زندگی سالم، بیشتر در مسیر بزهکاری تثبیت می‌شود (مرکز پژوهش‌های مجلس: ۱۳۹۶: ۳).

از سوی دیگر، نظام تقنینی ایران در حوزه مواد مخدر بارها دستخوش تغییرات شده است. تصویب ماده واحده ۵۸ الحاقی ۱۳۹۶/۸/۳ نقطه عطفی در سیاست کیفری ایران به شمار می‌آید؛ زیرا دامنه گسترده مجازات اعدام را محدود و در بسیاری از موارد، آن را به مجازات‌های حبس طولی‌المدت تقلیل داد (مرکز پژوهش‌های مجلس: ۱۳۹۶: ۳). این اصلاحیه از یک‌سو به دنبال کاهش آسیب‌های ناشی از مجازات‌های سنگین است و از سوی دیگر، با این پرسش مواجه است که آیا چنین تغییراتی می‌تواند چرخه پایداری جرم در میان مرتکبان مواد مخدر را متوقف سازد یا خیر؟

بر این اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد با بهره‌گیری از مبانی نظری جرم‌شناسی و با تأکید بر نظریه پایداری در بزهکاری، به تحلیل سیاست جنایی ایران در پرتو ماده واحده ۱۳۹۶ بپردازد و میزان موفقیت آن را در کاهش تکرار جرم و بازاجتماعی کردن محکومان بررسی کند.

۲- مبانی نظری و ادبیات موضوع

۲-۱. مفهوم نظریه پایداری در بزهکاری

پدیده پایداری در قانون مبارزه با مواد مخدر دایره وسیعی از انواع پافشاری‌ها و مقاومت‌ها در رفتار مجرمانه را نشان می‌دهد، گستره‌ای که هر یک بر مبنای معیارهای قابل تعویض و شناسایی می‌باشند.

با لحاظ اینکه بزهکاری مواد مخدر پایدار چه نوع جرم‌هایی را در سابقه و سجل کیفری خود به ثبت برساند می‌توان دو پدیده پایداری در بزهکاری مواد مخدر را قابل مطالعه دانست؛

۲-۱-۱. پایداری عام در پدیده بزهکاری مواد مخدر

گاهی ورود زیان و خسارت، ناشی از نقض قرارداد یا تأخیر در اجرای آن می‌باشد که در این حالت، متخلف مسئول و ملتزم به جبران خسارت وارده بر دیگری است که این التزام را مسئولیت ناشی از قرارداد یا مسئولیت قراردادی می‌نامند. هدف و مقصود اصلی طرفین از انعقاد یک قرارداد، اجرای تعهد ناشی از آن و دستیابی متعهدله به عوضی است که در قرارداد مقرر شده است، لذا طرفین همیشه به اجرای قرارداد می‌اندیشند و هرگونه تخلف از اجرای قرارداد، همراه با ایجاد یک مسئولیت^۱ خواهد بود و شخص متخلف محکوم به پرداخت خسارت خواهد بود. به بیان دیگر مسئولیت قراردادی، عبارت است از التزام^۲ و تعهد^۳ قانونی شخص متعهدی که مرتکب تخلف شده، به جبران خسارتی که در نتیجه تخلف او از انجام تعهد، به متعهدله وارد شده است. از منظر شرعی نیز اشخاص باید پایبند به تعهدات بوده و اصل بر ثبات و استواری آن است (محمدی و همکاران: ۱۳۹۶: ۱۲۷). رکن اصلی تحقق مسئولیت قراردادی، وجود تعهد قراردادی می‌باشد و چنانچه متعهد آنچه بر عهده دارد را انجام دهد، وفای

^۱ Liability

^۲ Obligation

^۳ Promise

به عهد محقق خواهد شد. این تعهد است که شخص را ملزم به ایفای تعهد می‌کند و چنانچه شخص متعهد نتواند به تعهد خود عمل نماید، مسئول شناخته شده و باید خسارت وارده به متعهدله را جبران نماید. ».

۲-۱-۲. پایداری خاص در پدیده بزهکاری مواد مخدر

در قراردادهای، اگر شخصی تعهد ناشی از قرارداد را انجام ندهد، طرف مقابل حق دارد از وی خسارت دریافت نماید (کاتوزیان: ۱۳۹۰: ۱۷). برخلاف مسئولیت مدنی، در مسئولیت قراردادی، تقصیر متعهد مفروض است و در صورت عدم ایفای تعهد در زمان و مکان مقرر، تقصیر محسوب می‌شود و متعهد، مسئول خسارت وارده خواهد بود (وحدتی شبیری: ۱۳۹۵: ۳۴؛ اصغری آقمشهدی: ۱۳۹۲: ۱۴؛ باریکلو: ۱۳۹۴: ۲۶). به موجب ماده ۲۱۹ قانون مدنی طرفین و قائم مقام آنها موظف به اجرای تعهدات خود می‌باشند. همچنین در ماده ۲۲۱ قانون مدنی مقرر شده است: «اگر کسی تعهد اقدام به امری را بکند یا تعهد نماید که از انجام امری خودداری کند، در صورت تخلف، مسئول خسارت طرف مقابل است، مشروط بر این که جبران خسارت تصریح شده و یا تعهد عرفاً به منزله تصریح باشد و یا بر حسب قانون موجب ضمان باشد.» مسئولیت قراردادی، محدود به ضرری است که قابل پیش بینی و در قلمرو انتظار دو طرف باشد (کاتوزیان: ۱۳۹۲: ۲۱۱). پس یکی از شرایط خسارت قابل مطالبه، این است که قابل پیش بینی باشد» (Brown. George.k (1945)p 19).

در جرم‌شناسی معاصر، مفهوم «پایداری در بزهکاری» به معنای استمرار و تداوم رفتارهای مجرمانه در طول زمان تعریف می‌شود. بر اساس این نظریه، برخی از مجرمان پس از اولین تجربه مجرمانه، به‌طور موقت یا دائمی در مسیر تکرار جرم قرار می‌گیرند. این پایداری می‌تواند ناشی از عوامل فردی (ویژگی‌های شخصیتی، اختلالات روانی، گرایش به پرخاشگری)، عوامل اجتماعی (محیط خانوادگی، فقر، حاشیه‌نشینی) و عوامل ساختاری (برچسب‌زنی، فقدان فرصت‌های شغلی و آموزشی) باشد.

گات فردسون و هیرشی در نظریه خودکنترلی (۱۹۹۰) نیز با تأکید بر ضعف مهارت‌های کنترل خویشتن، بر آن‌اند که افرادی که فاقد این مهارت‌ها هستند، به احتمال زیاد به صورت مستمر در فعالیت‌های مجرمانه درگیر می‌شوند. نظریه‌های مسیر زندگی (life-course criminology) نیز همین مسیر را پی می‌گیرند و معتقدند جرم در برخی افراد نه به صورت تصادفی، بلکه به شکل پایدار در طول عمر تداوم می‌یابد (Sampson & Laub, ۲۰۰۳).

۲-۲. ارتباط با نظریه برچسب‌زنی

یکی از نظریه‌هایی که بیشترین پیوند را با بحث پایداری در بزهکاری دارد، «نظریه برچسب‌زنی» است. بر اساس این نظریه، زمانی که فرد به عنوان «مجرم» شناخته و برچسب‌گذاری می‌شود، جامعه فرصت‌های عادی زندگی را از او دریغ می‌کند. این فرد در تعامل با گروه‌های بزهکار تثبیت می‌شود و در نتیجه، احتمال بازگشت او به زندگی سالم کاهش می‌یابد. بنابراین، نظام کیفری در عین حال که وظیفه کنترل اجتماعی دارد، ممکن است خود عامل تقویت‌کننده پایداری جرم نیز باشد (Becker, 1963:p12).

۲-۳. پیوند با نظریه انتخاب عقلانی

نظریه انتخاب عقلانی (Rational Choice Theory) نیز می‌تواند در تبیین پایداری در بزهکاری نقش داشته باشد. این نظریه بیان می‌کند که مجرم همواره میان سود و زیان ارتکاب جرم محاسبه‌ای ذهنی انجام می‌دهد. در صورتی که هزینه‌های ارتکاب جرم (مانند مجازات) نسبت به منافع احتمالی آن پایین‌تر باشد، مجرم به تداوم فعالیت مجرمانه ترغیب می‌شود. بنابراین، اگر قوانین به‌گونه‌ای تدوین شوند که بازدارندگی مؤثر نداشته باشند، احتمال استمرار بزهکاری افزایش می‌یابد (Cornish & Clarke, 1986:p 21).

۲-۴. عوامل مؤثر بر پایداری بزهکاری

مطالعات جرم‌شناسی چند دسته عوامل اصلی را در استمرار جرم معرفی کرده‌اند:

۱. «عوامل فردی»: شامل ویژگی‌های شخصیتی (تکانشگری، پرخاشگری، اعتیاد به مواد مخدر)، بیماری‌های روانی و سطح پایین تحصیلات (Farrington, 2005:p 13).

۲. «عوامل خانوادگی»: مانند از هم گسیختگی خانواده، غیبت والدین، خشونت خانگی و نبود الگوهای مثبت (Hirschi, 1969:p 15).

۳. «عوامل اجتماعی - اقتصادی»: فقر، بیکاری، حاشیه‌نشینی و تبعیض اجتماعی.

۴. «عوامل حقوقی و کیفری»: برخوردهای شدید و غیرکارآمد قضایی، برچسب‌زنی کیفری و ناکارآمدی نظام اصلاح و تربیت (Sampson & Laub, 2003:p 34).

در خصوص جرایم مواد مخدر، ترکیبی از این عوامل دخیل هستند. برای مثال، فردی که در شرایط فقر شدید قرار دارد و به دلیل اعتیاد وارد چرخه قاچاق خرد می‌شود، در صورت محکومیت و برچسب‌خوردن، حتی پس از آزادی نیز امکان اشتغال سالم را ندارد؛ همین امر موجب بازگشت او به همان فعالیت مجرمانه می‌شود.

۲-۵. مرور ادبیات موضوع در ایران و جهان

در پژوهش‌های بین‌المللی، سامپسون و لاب (۲۰۰۳) در نظریه مسیر زندگی نشان داده‌اند که عوامل نهادی همچون ازدواج، اشتغال پایدار و پیوندهای اجتماعی می‌توانند روند پایداری جرم را متوقف یا تعدیل کنند. فارینگتون (Farrington, 2005:p16) نیز در مطالعات طولی خود بر روی نوجوانان انگلیسی نشان داد که افرادی که زودتر وارد چرخه بزهکاری می‌شوند، احتمال بیشتری دارد که در بزرگسالی نیز درگیر جرم باقی بمانند. در ایران، پژوهش‌هایی همچون کارهای دکتر نجفی ابرندآبادی و دکتر کی‌نژاد، بر این موضوع تأکید دارند که سیاست کیفری مبتنی بر مجازات‌های شدید (به‌ویژه در حوزه مواد مخدر) نه تنها مانع از بروز جرم نشده، بلکه به تثبیت چرخه بزهکاری کمک کرده است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۴ و کی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۴۱). همچنین تحقیقات میدانی سازمان زندان‌ها در ایران نشان می‌دهد که درصد بالایی از محکومان مواد مخدر سابقه‌دار بوده‌اند که این امر نشان‌دهنده پایداری جرم در این حوزه است.

۲-۶. جایگاه نظریه پایداری در سیاست جنایی نوین

نظریه پایداری در بزهکاری برای سیاست جنایی یک هشدار جدی دارد: اگر فرآیندهای کیفری تنها بر مجازات تمرکز کنند و به ابعاد بازپروری و بازاجتماعی‌کردن مجرمان بی‌توجه باشند، احتمالاً به جای کاهش جرم، با افزایش تکرار جرم مواجه خواهیم شد. به بیان دیگر، زندان در چنین شرایطی از نهاد بازپروری به «مدرسه جرم» تبدیل می‌شود.

۳. قانون‌گذاری در حوزه مواد مخدر در ایران

۳-۱. سیر تاریخی قوانین مبارزه با مواد مخدر

مسئله مواد مخدر در ایران پیشینه‌ای طولانی دارد و قانون‌گذاری در این زمینه متناسب با تغییر الگوهای مصرف و قاچاق، بارها اصلاح شده است. به‌طور کلی، می‌توان روند قانون‌گذاری در این حوزه را در چند دوره مهم خلاصه کرد:

الف) دوره قبل از انقلاب اسلامی:

نخستین مقررات جدی مربوط به مواد مخدر در ایران به قانون «ممنوعیت استعمال تریاک» در سال ۱۳۳۴ بازمی‌گردد. با وجود آنکه سیاست کیفری در این دوره جنبه بازدارنده داشت، اما ساختارهای درمانی و حمایتی ضعیف بودند (مرکز پژوهش‌های مجلس: ۱۳۹۶: ۹).

ب) دوره پس از انقلاب تا دهه ۶۰:

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، با توجه به نگرش شرعی و امنیتی به موضوع، قوانین سخت‌گیرانه‌تری وضع شد. به‌ویژه در دهه ۶۰، قاچاقچیان عمده به مجازات اعدام محکوم می‌شدند و مصرف‌کنندگان نیز با مجازات‌های سنگین مواجه بودند.

ج) تصویب قانون مبارزه با مواد مخدر (۱۳۶۷) و اصلاحات بعدی:

در سال ۱۳۶۷ قانون مبارزه با مواد مخدر توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام تصویب شد. این قانون، به‌عنوان سند اصلی سیاست جنایی ایران در حوزه مواد مخدر، مجازات‌های شدیدی از جمله اعدام و حبس‌های طولانی را برای قاچاقچیان

در نظر گرفت. اصلاحات بعدی در سال‌های ۱۳۷۶، ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ نیز عمدتاً در راستای تشدید برخوردها و افزایش مجازات‌ها بود.

د) اصلاحیه‌های اخیر و تغییر رویکرد (۱۳۹۶):

تجربه چند دهه اجرای سیاست‌های کیفری سخت‌گیرانه نشان داد که این سیاست‌ها نتوانسته‌اند در کاهش تولید، قاچاق و مصرف مواد مخدر تأثیر چشمگیری داشته باشند. بنابراین، رویکرد جدیدی در دهه ۹۰ مطرح شد که بر تعدیل مجازات‌ها و کاهش دامنه مجازات اعدام تأکید داشت. نتیجه این تحول، تصویب «ماده واحده الحاقی مصوب ۱۳۹۶/۸/۳» بود (مرکز پژوهش‌های مجلس: ۱۳۹۶: ۱۲).

۳-۲. متن و محتوای ماده واحده الحاقی ۱۳۹۶

ماده واحده الحاقی به قانون مبارزه با مواد مخدر، به‌طور خاص به موضوع مجازات‌های اعدام و حبس در جرایم مربوط به مواد مخدر پرداخته است. بر اساس این اصلاحیه:

در موارد متعددی که قبلاً مجازات اعدام اعمال می‌شد (مانند حمل یا نگهداری مقادیر معینی از مواد مخدر صنعتی و سنتی)، مجازات اعدام به «حبس طولی‌المدت و جزای نقدی سنگین» کاهش یافت.

تنها در شرایط خاص، از جمله استفاده از سلاح، نقش سردستگی یا سازماندهی، یا تکرار جرم در سطح گسترده، همچنان مجازات اعدام باقی ماند.

این اصلاحیه به صورت «عطف به ماسبق» اجرا شد؛ یعنی شامل محکومان پیشین نیز گردید و منجر به کاهش مجازات تعداد زیادی از محکومان به اعدام شد.

این تغییرات، نقطه عطفی در سیاست کیفری ایران بود و برای نخستین بار نشان داد که قانون‌گذار به دنبال بازنگری در رویکرد صرفاً سرکوب‌گرانه و حرکت به سوی سیاست تعدیلی است.

۳-۳. اهداف تقنینی اصلاحیه

قانون‌گذار با تصویب ماده واحده ۱۳۹۶ چند هدف اصلی را دنبال می‌کرد:

۱. «کاهش آمار بالای محکومان به اعدام»: آمارها نشان می‌داد که درصد زیادی از محکومان مواد مخدر به اعدام محکوم شده‌اند، در حالی که بسیاری از آنان مرتکبان خرد یا افراد ضعیف در سلسله‌مراتب قاچاق بودند.

۲. «انطباق با موازین حقوق بشری»: فشارهای بین‌المللی و ملاحظات حقوق بشری نیز نقش مهمی در تصویب اصلاحیه داشتند.

۳. «کاهش هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی»: اجرای گسترده مجازات اعدام و حبس‌های طولی‌المدت هزینه‌های فراوانی برای نظام قضایی و زندان‌ها ایجاد کرده بود.

۴. «امکان بازپروری و بازاجتماعی کردن مجرمان»: با کاهش مجازات اعدام، امکان اصلاح و بازگشت تدریجی مجرمان به جامعه فراهم می‌شد.

۳-۴. نقد و چالش‌های موجود

با وجود مزایای مهم اصلاحیه، برخی چالش‌ها نیز مطرح است:

«نگرانی از افزایش تکرار جرم»: کاهش مجازات ممکن است برای برخی قاچاقچیان به معنای افزایش جسارت در ارتکاب جرم باشد.

«عدم توجه کافی به برنامه‌های بازپروری»: اصلاحیه عمدتاً به تغییر مجازات پرداخته و کمتر به سازوکارهای حمایتی و درمانی توجه داشته است.

«ابهامات در اجرا»: برخی مفاد اصلاحیه در عمل با ابهام مواجه شده و گاه برداشت‌های متفاوتی از سوی مراجع قضایی صورت گرفته است.

۴. تحلیل ماده واحده ۱۳۹۶ در پرتو نظریه پایداری در بزهکاری

با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان گفت که ماده واحده الحاقی ۱۳۹۶، نقطه عطفی در سیاست جنایی ایران محسوب می‌شود. این اصلاحیه، ضمن حفظ رویکرد کیفری سخت‌گیرانه در موارد خاص، به سمت سیاست تعدیلی حرکت کرده است. اما پرسش اصلی آن است که این تغییر، چه نسبتی با نظریه پایداری در بزهکاری دارد؟ آیا کاهش شدت مجازات می‌تواند چرخه پایداری جرم در حوزه مواد مخدر را متوقف سازد یا برعکس، به تداوم آن کمک خواهد کرد؟ این پرسش در بخش بعدی مقاله (تحلیل ماده واحده در پرتو نظریه پایداری) به طور دقیق بررسی خواهد شد.

۴-۱. تغییر سیاست جنایی از شدت‌گرایی به تعدیل‌گرایی

تا پیش از اصلاحیه ۱۳۹۶، سیاست جنایی ایران در قبال جرایم مواد مخدر عمدتاً بر مبنای شدت‌گرایی کیفری استوار بود. قانون‌گذار با توسل گسترده به مجازات اعدام و حبس‌های سنگین می‌کوشید تا با ارباب عمومی، از تکرار و استمرار جرایم جلوگیری کند. اما تجربه چند دهه اجرای این سیاست نشان داد که نه تنها از حجم قاچاق و مصرف مواد مخدر کاسته نشد، بلکه چرخه ورود و خروج مکرر افراد به زندان‌ها تقویت گردید (سازمان زندان‌ها، ۱۳۹۶: ۹). اصلاحیه ۱۳۹۶ در واقع نوعی «چرخش به سمت تعدیل‌گرایی» بود. قانون‌گذار کوشید با محدود کردن دامنه مجازات اعدام و جایگزینی آن با حبس طولی‌المدت، ضمن کاهش فشارهای داخلی و بین‌المللی، امکان بازاجتماعی شدن محکومان را نیز افزایش دهد.

۴-۲. آثار مثبت اصلاحیه بر پایداری بزهکاری

از منظر نظریه پایداری در بزهکاری، اصلاحیه ۱۳۹۶ می‌تواند برخی آثار مثبت به همراه داشته باشد:

۱. «کاهش داغ ننگ اجتماعی ناشی از اعدام»: مجازات اعدام به‌عنوان شدیدترین کیفر، فرصت بازگشت به جامعه را به طور کامل از محکوم می‌گیرد. کاهش آن به حبس طولی‌المدت، ولو با مشکلات خاص خود، دست‌کم امکان بازپروری را حفظ می‌کند.
۲. «کاهش چرخه بازتولید جرم در خانواده‌ها»: اعدام سرپرست خانواده در بسیاری از موارد سبب فروپاشی خانواده و سوق دادن فرزندان به سمت بزهکاری می‌شود. کاهش اعدام می‌تواند این پیامد منفی را تعدیل کند.
۳. «افزایش انگیزه برای اصلاح و درمان»: فردی که بداند فرصت حیات دوباره دارد، بیشتر به برنامه‌های درمانی و آموزشی در زندان گرایش نشان می‌دهد.
۴. «تطابق نسبی با نظریه‌های جرم‌شناختی نوین»: کاهش شدت مجازات و توجه به جنبه‌های اصلاحی، هم‌راستا با نظریه‌هایی است که بر ضرورت بازپروری تأکید دارند (Farrington, 2005: p 29).

۴-۳. چالش‌های اصلاحیه در برابر نظریه پایداری

با وجود نکات مثبت، ماده واحده ۱۳۹۶ در پرتو نظریه پایداری با چالش‌هایی نیز روبه‌روست:

۱. «حبس طولی‌المدت و بازتولید جرم»: تحقیقات نشان داده است که زندان‌های طولانی، به جای اصلاح مجرم، در بسیاری موارد به مدرسه جرم تبدیل می‌شوند. افرادی که سال‌های متمادی در زندان به سر می‌برند، ارتباطات اجتماعی خود را از دست می‌دهند و در نتیجه پس از آزادی، تنها گزینه پیش‌رو برای آنان بازگشت به همان فعالیت مجرمانه است.
۲. «فقدان برنامه‌های مؤثر بازپروری»: اصلاحیه صرفاً به کاهش مجازات پرداخته و به ندرت بر سازوکارهای حمایتی (آموزش، درمان اعتیاد، اشتغال پس از آزادی) تأکید کرده است. این خلأ می‌تواند موجب استمرار بزهکاری شود.
۳. «ابهام در شمول اصلاحیه»: برخی رویه‌های قضایی، به‌ویژه در تفسیر موارد مشمول تخفیف، با تردیدهایی مواجه شده‌اند که ممکن است موجب بی‌اعتمادی محکومان و خانواده‌ها گردد.
۴. «تداوم نگاه کیفری غالب»: با وجود کاهش شدت مجازات، سیاست کلی همچنان کیفری و سرکوب‌گر باقی مانده و توجه اندکی به پیشگیری اجتماعی و تقویت سرمایه‌های اجتماعی معطوف شده است.

۴-۴. تحلیل تطبیقی

مقایسه اصلاحیه ۱۳۹۶ با تجارب سایر کشورها نشان می‌دهد که تعدیل مجازات به‌تنهایی کافی نیست. به عنوان مثال:

«پرتغال»: با اتخاذ رویکرد درمان‌محور از اوایل دهه ۲۰۰۰، مصرف مواد مخدر را جرم‌زدایی کرده و تمرکز را بر درمان و بازپروری گذاشته است. نتیجه آن کاهش چشمگیر در آمار تکرار جرم بوده است.

«ایالات متحده»: تجربه سیاست «جنگ با مواد مخدر» و مجازات‌های سنگین در دهه‌های ۸۰ و ۹۰ نشان داد که شدت مجازات‌ها نه تنها بازدارنده نبوده، بلکه موجب افزایش جمعیت زندان‌ها و تکرار جرم شد.

«ایران»: اگرچه اصلاحیه ۱۳۹۶ گامی مثبت در کاهش شدت مجازات‌هاست، اما بدون تقویت نهادهای حمایتی و درمانی، خطر استمرار جرم همچنان پابرجاست (Hughes & Stevens, 2010:p 63).

۴-۵. جمع‌بندی

با توجه به نظریه پایداری در بزهکاری، اصلاحیه ۱۳۹۶ هرچند در جهت کاهش شدت مجازات‌ها و تعدیل سیاست جنایی گام برداشته است، اما به دلیل اتکای صرف به تغییر در سطح مجازات و بی‌توجهی به ابعاد اجتماعی و اصلاحی، نمی‌تواند به طور کامل مانع از تداوم چرخه بزهکاری در حوزه مواد مخدر شود. بنابراین، اصلاحیه باید با تدابیر مکمل همچون بازپروری، آموزش، اشتغال‌زایی و درمان اعتیاد همراه گردد تا چرخه پایداری جرم شکسته شود.

۵. نقد و بررسی سیاست تقنینی ایران با تأکید بر نظریه پایداری در بزهکاری

سیاست جنایی قضایی یعنی نحوه استنباط و برداشت دستگاه قضایی از سیاست جنایی تقنینی و نحوه اعمال قوانین و مقررات مربوط است که از اصل متغیر بودن تفسیر قواعد حقوق کیفری نشأت می‌گیرد. نحوه دریافت گفتمان سیاست جنایی قانونگذار توسط قوه قضائیه و نیز چگونگی اعمال و اجرای سیاست جنایی تقنینی توسط مراجع قضایی، بدنه سیاست جنایی قضایی را تشکیل می‌دهد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۹: ۱۶).

این یک آرمان مردم سالارانه است که تا حد امکان حقوق باید مطابق ایده‌ها، نگرش‌ها و عقیده‌های اگر نه همه مردم، دست کم اکثریت شهروندان شکل بگیرد. علاوه بر این، چنین اظهارنظر شده که قوانین و نهادهای اجرای قانون، اعتبار و مشروعیت خود را از هماهنگی با «درک عمومی از دولت» به دست می‌آورند. کتاب قانون بدون داشتن ریشه‌ای عمیق در روح مردم و آداب و رسوم رایج به یک جبر کاغذی بدل می‌شود (زینالی، ۱۳۸۲: ۳۲۵). به عبارت دیگر چنانچه سیاست جرم‌انگاری و وضع مجازات با کرامت انسانی و افکار عمومی که قوه مقننه و همینطور قضات دادگستری متأثر از آن هستند، منطبق نباشد علاوه بر تحمیل هزینه‌های مادی و معنوی هنگفت بر جامعه، سرانجامی جز شکست و دوری از اهداف مجازات را نخواهد داشت. به قول «ژرژ پیکا»، با فقدان اجماع یک اکثریت کافی، قانون کیفری باید قلمروهایی را که مدت‌ها تحت حاکمیتش بوده است ترک کند و اعمالی که تاکنون با عنوان مجرمانه مورد ملاحظه قرار می‌گرفتند در قالب فرایند «جرم‌زدایی» از سیطره قانون کیفری خارج سازد (پیکا، ۱۳۷۰: ۱۰۲).

به جرأت می‌توان گفت در سیستم قضایی ایران اصول حتمیت و قطعیت اجرای مجازات بنا به دلایل عدیده من جمله استفاده ب‌یضابطه و فاقد هدفمند از نهادهای عفو خصوصی، آزادی مشروط، تخفیف و تعلیق مجازات و همچنین کندی سرعت عادلانه دادرسی‌های کیفری، امکان اعمال نفوذ در کادر قضایی و انتظامی، عدم تمایل اکثریت قضات به اجرای مجازات‌های شدید (از جمله اعدام) و سعی در توسل به نهادهای مذکور، تا حد زیادی جایگاه خود را از دست داده است و موجب خنثی شدن و ناموفق بودن خیلی از قوانین جزایی بالخصوص قانون مبارزه با مواد مخدر گردیده است. مجرمین جرایم مواد مخدر، اعتقاد راسخ به اجرای کیفرهای شدید از جمله اعدام و حبس ابد ندارند. متهمین بر این باور بودند که در مورد متهمین قبل از آنها به رغم صدور محکومیت قطعی، مجازات اعدام یا حبس ابد در اثر نقض حکم توسط رئیس دیوان عالی کشور یا دادستان کل کشور و یا اعمال عفو خصوصی اجرا نشده است و جالب اینکه خود متهمین مزبور متعاقباً به این باورشان می‌رسیدند. لذا مبرهن است که خیلی از احکام اعدامی که صحیحاً صادر گردیده‌اند در نهایت نقض یا مشمول عفو یا تخفیف قرار گرفته‌اند. بنابراین قانون مبارزه با مواد مخدر که کاملاً مبتنی بر شدت مجازات‌هاست کارایی و اثر بازدارندگی خود را از دست داده است و بسیاری از مجرمین مواد مخدر بعد از تحمل مجازات، مرتکب تکرار جرم شده‌اند و این، دلیل روشنی بر شکست جدی قانون مبارزه با مواد مخدر جهت نیل به اهداف منظور است.

بدین ترتیب شدت مجازات ها و عدم تناسب آنها با خیلی از جرایم مواد مخدر علاوه بر آنکه خلاف کرامت انسانی و اصول عدالت و فردی بودن مجازات ها می باشد در عمل موجب بلااجرا ماندن یا خنثی شدن بعضی از مجازات های سنگین مثل اعدام و حبس ابد و در نتیجه تجری بسیاری از مرتکبین این جرایم گردیده است (اکبری، ۱۳۸۹: ۲۳).

۵-۱. نقاط قوت سیاست تقنینی ایران در اصلاحیه ۱۳۹۶

قانون گذار با تصویب ماده واحده الحاقی ۱۳۹۶ گامی مهم در مسیر تعدیل سیاست جنایی ایران برداشت. از منظر نظریه پایداری در بزهکاری، این اصلاحیه دارای برخی امتیازات است:

۱. «کاهش مجازات های شدید و غیرقابل بازگشت»: حذف یا محدود کردن مجازات اعدام برای بسیاری از جرایم مواد مخدر، فرصتی برای جلوگیری از حذف کامل مجرم از جامعه و ایجاد امکان بازپروری فراهم کرده است.
۲. «همسویی با معیارهای حقوق بشری و جرم شناسی نوین»: حرکت به سمت تعدیل مجازات ها، نشان دهنده توجه نسبی قانون گذار به یافته های علمی در زمینه ناکارآمدی شدت گرایی کیفری است.
۳. «افزایش امید به بازگشت محکومان»: بسیاری از زندانیان که پیش تر در معرض اعدام بودند، اکنون فرصت اصلاح و بازگشت به جامعه را دارند. این موضوع می تواند آثار مثبتی در کاهش چرخه بزهکاری در سطح خانواده و اجتماع داشته باشد.

۵-۲. نقاط ضعف و کاستی ها

با وجود نقاط قوت، اصلاحیه ۱۳۹۶ همچنان دارای چالش ها و کاستی های اساسی است که در پرتو نظریه پایداری در بزهکاری باید مورد توجه قرار گیرد:

۱. «حبس طولی المدت به عنوان مانع بازاجتماعی شدن»: گرچه اعدام حذف یا کاهش یافته، اما جایگزینی آن با حبس های طولانی مدت، در عمل می تواند به همان میزان موجب پایداری بزهکاری شود. فردی که ۲۰ یا ۳۰ سال از عمر خود را در زندان سپری می کند، عملاً پس از آزادی توانایی بازگشت به زندگی عادی را ندارد.
۲. «فقدان نگاه بازپرورانه در زندان ها»: ساختار زندان ها در ایران به گونه ای است که بیشتر بر نگهداری و کنترل متمرکز است تا اصلاح و بازپروری. همین امر باعث می شود زندان به جای کاهش جرم، به بستر بازتولید آن تبدیل شود.
۳. «عدم هماهنگی میان نهادها»: اصلاحیه به طور عمده در سطح قانون گذاری متوقف شده و برنامه های مکمل در حوزه های آموزش، اشتغال، خدمات روان شناختی و اجتماعی به طور نظام مند پیش بینی نشده است.
۴. «ابهام در اجرای قانون»: برخی قضاات در تفسیر شرایط مشمول تخفیف یا تبدیل مجازات با تردید مواجه اند و این امر موجب ناهمگونی در اجرای قانون شده است.

۵-۳. پیامدهای بی توجهی به نظریه پایداری

اگر سیاست جنایی ایران صرفاً به تغییر سطح مجازات ها محدود شود و به ابعاد اجتماعی و بازپرورانه توجه نکند، پیامدهای زیر محتمل خواهد بود:

- «افزایش تکرار جرم»: محکومانی که بدون مهارت، آموزش یا درمان مناسب از زندان آزاد می شوند، بار دیگر به سمت جرایم مواد مخدر سوق داده خواهند شد.
- «تشدید حاشیه نشینی اجتماعی»: طولانی بودن حبس موجب گسست روابط خانوادگی و شغلی می شود و فرد پس از آزادی به دلیل داغ ننگ اجتماعی، به جامعه بازگردانده نمی شود.
- «تداوم چرخه جرم در خانواده ها»: فرزندان و اعضای خانواده محکومان مواد مخدر در معرض خطر بالاتری برای ورود به مسیر بزهکاری قرار دارند.

۵-۴. مقایسه با سیاست های موفق بین المللی

نگاهی تطبیقی به تجربه برخی کشورها نشان می دهد که موفقیت در کاهش پایداری جرم در حوزه مواد مخدر نیازمند ترکیب اقدامات کیفری با برنامه های اجتماعی و حمایتی است:

«پرتغال»: با جرم زدایی از مصرف مواد و تأکید بر درمان، توانست میزان تکرار جرم را به طور قابل توجهی کاهش دهد.

«هلند»: با سیاست تفکیک جرایم خرد و کلان مواد مخدر و تمرکز بر پیشگیری اجتماعی، توانسته است نرخ پایین‌تری از تکرار جرم را تجربه کند.

«ایران»: هرچند اصلاحیه ۱۳۹۶ در کاهش مجازات‌ها قدمی مثبت بود، اما در زمینه بازپروری، درمان و حمایت اجتماعی هنوز فاصله زیادی با الگوهای موفق جهانی وجود دارد.

۵-۵. ضرورت تغییر نگرش در سیاست جنایی ایران

با توجه به یافته‌های نظریه پایداری در بزهکاری، سیاست جنایی ایران نیازمند تحولی عمیق‌تر است. به بیان دیگر، «تغییر در سطح مجازات‌ها شرط لازم است، اما کافی نیست». برای شکستن چرخه پایداری جرم، لازم است:

رویکرد زندان‌محور به رویکرد بازپرورانه و حمایتی تغییر یابد.

برنامه‌های آموزشی، اشتغال‌زایی و درمان اعتیاد در زندان‌ها تقویت شود.

حمایت‌های پس از آزادی (نظیر ایجاد فرصت‌های شغلی و اجتماعی) به صورت سازمان‌یافته اجرا شود.

خانواده و اجتماع به‌عنوان مهم‌ترین نهادهای بازدارنده در برابر پایداری جرم تقویت شوند.

۵-۶. جمع‌بندی

در یک نگاه کلی، می‌توان گفت ماده واحده الحاقی ۱۳۹۶ نقطه عطفی در سیاست جنایی ایران بوده، اما از منظر نظریه پایداری در بزهکاری همچنان ناکافی است. اگرچه کاهش مجازات‌های شدید به‌ویژه اعدام، از حیث انسانی و اجتماعی اقدامی ارزشمند است، اما جایگزینی آن با حبس‌های طولانی و فقدان برنامه‌های بازپروری، خطر استمرار چرخه جرم را همچنان پابرجا می‌گذارد.

۶. تحلیل نمونه آرای صادره و رأی وحدت رویه در پدیده پایداری در قانون مبارزه با مواد مخدر

شماره ویژه نامه: ۱۱۲۱ چهارشنبه، ۱۰ بهمن ۱۳۹۷ رأی وحدت رویه شماره ۷۷۲ - ۲۰/۹/۱۳۹۷ هیأت عمومی دیوان عالی کشور

۱۳۹۷/۱۰/۲۴ ۱۱۰/۱۵۲/۱۰۶۳۵ شماره

مدیرعامل محترم روزنامه رسمی کشور

گزارش پرونده وحدت رویه ردیف ۹۷/۵۶ هیأت عمومی دیوان عالی کشور با مقدمه و رأی مربوط به آن، شرح ذیل تنظیم و جهت چاپ و نشر ایفاد می‌شود.

مقدمه

جلسه هیأت عمومی دیوان عالی کشور برای رسیدگی به پرونده وحدت رویه ردیف ۹۷/۵۶ رأس ساعت ۸:۳۰ روز سه شنبه مورخ ۲۰/۹/۱۳۹۷ به ریاست حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای حسین کریمی رئیس دیوان عالی کشور و با حضور حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای محمد مصدق نماینده دادستان محترم کل کشور و شرکت حضرات آقایان رؤسا، مستشاران و اعضای معاون کلیه شعب دیوان عالی کشور، در سالن حضرت آیت الله محمدی گیلانی (ره) منعقد و پس از تلاوت آیاتی از کلام الله مجید و قرائت گزارش پرونده و اظهارنظر تعدادی از اعضای حاضر و اعلام نظر نماینده دادستان محترم کل کشور که ذیلاً منعکس شده است، به صدور رأی وحدت رویه قضایی شماره ۷۷۲ - ۲۰/۹/۱۳۹۷ منتهی گردید.

الف: گزارش پرونده

احتراماً معروض می‌دارد: بر اساس گزارش واصله از ناحیه تعدادی از اعضای محترم شعب رسیدگی کننده به جرائم مواد مخدر در دیوان عالی کشور، از شعب مختلف دادگاه‌های انقلاب اسلامی، با اختلاف استنباط از مقررات تبصره ذیل ماده ۴۵ الحاقی به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶ و ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ آراء متفاوت صادر شده است که خلاصه جریان امر به شرح ذیل منعکس می‌شود:

الف - طبق محتویات پرونده شماره ۹۶۱۶۸۰ شعبه چهارم دادگاه انقلاب اسلامی اصفهان دو نفر به اسامی ۱-احمدرضا ...

۲- هوشنگ ... به اتهام شرکت در حمل یکصد و هشتاد و هشت کیلو و چهارصد و پانزده گرم تریاک و حشیش محاکمه و

همچنین متهم به نگهداری دویست و بیست کیلو تریاک و طی دادنامه شماره ۱۰۴ مورخه ۱۳۹۷/۱/۲۹ مستندا به مواد یک و بند ۶ ماده ۵ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و ماده ۴۵ قانون الحاقی به آن به تحمل بیست سال حبس (درجه ۲) و پرداخت هفتصد میلیون ریال جزای نقدی و ضبط اموال ناشی از جرائم مواد مخدر و طبق ماده دو ماده ۱۳۶ (تکرار جرائم موجب حد) و ۱۳۷ (تکرار جرائم موجب تعزیر) به تکرار جرم در نگهداری محکوم شده اند نامبردگان در فرجه قانونی از تجدیدنظرخواهی منصرف و طی نامه های مورخه ۶/۲/۱۳۹۷ و ۸/۲/۱۳۹۷ در حدود مقررات ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر تخفیف محکومیت های مقرر را درخواست کرده اند و شعبه چهارم دادگاه انقلاب به موجب دادنامه ۵۰۰۲۱۵ - ۲۰/۲/۱۳۹۷ به شرح زیر اتخاذ تصمیم کرده است:

«در خصوص تقاضای محکوم علی هما آقایان ۱- احمد ... ۲- هوشنگ ... دائر بر تخفیف مجازات موضوع دادنامه به شماره ۱۰۴-۳۶۷۵۰۰۹۹۷۰۹۷ مورخه ۲۹/۱/۱۳۹۷ صادره از شعبه چهارم دادگاه انقلاب اسلامی اصفهان با توجه به محتویات پرونده نظر به اینکه جرم ارتكابی توسط نامبردگان از دسته جرائم تعزیری درجه ۳ به بالاتر می باشد لذا مستندا به تبصره ذیل ماده ۴۵ الحاقی قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مشارالی هما از کلیه نهادهای ارفاقی بهره مند نخواهد شد و بدینوسیله تقاضای نامبردگان مردود اعلام می گردد. رأی صادره قطعی می باشد».

ب - برابر محتویات حکایت پرونده شماره ۹۶۰۰۱۴ شعبه دوم دادگاه انقلاب اسلامی کرمان سه نفر به اسامی ۱ - خانم عفت ... ۲ - مصطفی ... ۳ - امیرحسین ... به ترتیب، به اتهام نگهداری، حمل و معاونت در حمل مقدار دویست کیلوگرم حشیش و بیست و هفت کیلو و ششصد گرم تریاک محاکمه و طی دادنامه ۱۳۰۵ - ۲۸/۱۲/۱۳۹۶ نفر اول به تحمل هفده سال حبس و پرداخت جزای نقدی معادل هفتصد میلیون و یکصد هزار ریال و هر یک از متهمان بعدی از بابت نگهداری و حمل مواد مخدر به تحمل بیست و پنج سال حبس و پرداخت یک میلیارد ریال جزای نقدی و از بابت معاونت در حمل مواد مخدر به تحمل پانزده سال حبس و پرداخت پانصد و پنجاه میلیون ریال جزای نقدی محکوم شده اند و نسبت به سایر جرائم ارتكابی از قبیل نگهداری وافور و غیره نیز مجازات های جداگانه مقرر گردیده است آقایان مصطفی ... و امیرحسین ... در فرجه قانونی، با اسقاط حق تجدیدنظرخواهی تقاضا کرده اند در حدود مقررات ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر محکومیت های آنان را تخفیف دهند که شعبه دوم دادگاه انقلاب کرمان طی دادنامه های ۲۰۰۳۴ - ۲۱/۱/۱۳۹۷ و ۲۰۰۲۱۰ - ۲۰/۲/۱۳۹۷ که بشرح زیر منعکس شده اند در خصوص مورد اتخاذ تصمیم کرده است:

۱- «در خصوص تقاضای تخفیف مجازات محکوم آقای امیرحسین ... موضوع دادنامه شماره ۸۲۰۱۳۰۵ مورخ ۲۸/۱۲/۱۳۹۶ دادگاه نظر به اینکه حکم محکومیت متقاضی در مورخه ۵/۱/۱۳۹۷ ابلاغ و با اسقاط حق تجدیدنظرخواهی در مهلت قانونی درخواست تخفیف مجازات نموده که به لحاظ فراهم بودن شرایط و ارکان ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر در این مرحله دادگاه مجازات نامبرده را از بابت نگهداری و حمل مواد به تحمل نوزده سال حبس و پرداخت هفتصد و پنجاه میلیون ریال جزای نقدی و از بابت معاونت در حمل مواد مذکور به تحمل دوازده سال و شش ماه حبس و پرداخت چهارصد و بیست میلیون ریال جزای نقدی که مجازات اشد قابل اجراست و بابت نگهداری ۱۲۲ گرم تریاک به پرداخت دوازده میلیون ریال و پنجاه و شش ضربه شلاق که مجازات اشد قابل اجراست و بابت نگهداری وافور به پرداخت هشتاد هزار ریال جزای نقدی طبق ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر تقلیل و تخفیف می نماید رأی صادره قطعی است.

۲- در خصوص تقاضای تخفیف مجازات محکوم آقای مصطفی ... موضوع دادنامه شماره ۸۲۰۲۰۴۹ مورخ ۲۸/۱۲/۱۳۹۶ دادگاه نظر به اینکه حکم محکومیت متقاضی در مورخه ۵/۱/۱۳۹۷ ابلاغ و با اسقاط حق تجدیدنظرخواهی در مهلت قانونی درخواست تخفیف مجازات نموده که به لحاظ فراهم بودن شرایط و ارکان ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر در این مرحله دادگاه مجازات نامبرده را از بابت نگهداری و حمل مواد به تحمل نوزده سال حبس و پرداخت هفتصد و پنجاه میلیون ریال جزای نقدی و از بابت معاونت در حمل مواد مذکور

به تحمل دوازده سال و شش ماه حبس و پرداخت چهارصد و بیست میلیون ریال جزای نقدی که مجازات اشد قابل اجراست تقلیل و تخفیف می نماید رأی صادره قطعی است.»

با توجه به مراتب مذکور، چون شعبه چهارم دادگاه انقلاب اسلامی اصفهان طی دادنامه فوق الاشعار مقررات موضوع ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر را درباره دو نفر از محکومان که جرم ارتكابی آنان از دسته جرائم تعزیری درجه سه به بالاتر می باشد قابل اعمال ندانسته ولی شعبه دوم دادگاه انقلاب اسلامی کرمان در نظیر مورد درخواست محکومان را قانونی تشخیص داده و محکومیت های آنان را با استناد به ماده اخیرالذکر تخفیف داده است و در نتیجه چون در موارد مشابه با اختلاف استنباط از مقررات قانون آراء متفاوت صادر شده است لذا در اجرای ماده ۴۷۱ قانون آیین دادرسی کیفری طرح موضوع را برای صدور رأی وحدت رویه قضایی درخواست می نماید.

ب: نظریه نماینده دادستان کل کشور

«موضوع درخواست رأی وحدت رویه از هیأت عمومی دیوان عالی کشور از این قرار است که: الف - شعبه چهارم دادگاه انقلاب اسلامی اصفهان فردی را به اتهام حمل حدود ۱۸۸ کیلوگرم مواد مخدر از نوع تریاک به استناد ماده ۱ و بند ۶ ماده ۵ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و با رعایت ماده ۴۵ قانون الحاقی به تحمل ۲۰ سال حبس تعزیری درجه ۲ و ... محکوم کرده است نامبرده در اجرای ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر با اسقاط حق تجدیدنظرخواهی خود در حدود مقررات آن ماده، تقاضای تخفیف مجازات نموده است ولیکن شعبه چهارم دادگاه انقلاب اسلامی اصفهان مستنداً به تبصره ذیل ماده ۴۵ قانون الحاقی به قانون مبارزه با مواد مخدر، درخواست وی را مردود اعلام کرده است.

ب - در پرونده مشابهی، شعبه دوم دادگاه انقلاب اسلامی کرمان فردی را به اتهام حمل مواد مخدر از نوع تریاک به تحمل ۲۵ سال حبس تعزیری درجه ۲ و ... محکوم کرده و محکوم علیه در اجرای ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر با اسقاط حق تجدیدنظرخواهی خود تقاضای تخفیف مجازات نموده است که این شعبه در اجرای آن ماده حبس وی را به ۱۹ سال تقلیل داده است.

همانگونه که ملاحظه می شود شعبه چهارم دادگاه انقلاب اسلامی با استنباط از تبصره ذیل ماده ۴۵ الحاقی به قانون مبارزه با مواد مخدر موضوع پرونده را مشمول آن تبصره دانسته و محکوم علیه را از مزایای ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری محروم ساخته است ولیکن شعبه دوم دادگاه انقلاب اسلامی کرمان با استنباطی متفاوت، موضوع پرونده را خارج از شمول آن تبصره دانسته و محکوم علیه را از مزایای موضوع ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری بهره مند ساخته است.

به نظر می رسد برداشت شعبه دوم دادگاه انقلاب اسلامی کرمان به چهار دلیل صائب و منطبق با قانون است: نخست: با ملاحظه تبصره ماده ۴۵ الحاقی مشخص می شود که قانونگذار در جرائم مربوط به مواد مخدر که مجازات قانونی آن ها بیش از ۵ سال حبس می باشد سه حالت را تصور کرده است:

حالت اول: دادگاه مجازات مرتکب را به کمتر از حداقل مجازات قانونی تعیین می نماید.

حالت دوم: دادگاه مجازات مرتکب را به میزان حداقل مجازات قانونی جرم ارتكابی تعیین می نماید.

حالت سوم: دادگاه مجازات مرتکب را بیش از مجازات حداقل قانونی جرم ارتكابی تعیین می نماید.

قانونگذار مرتکب را فقط در حالت دوم از نهادهای ارفاقی از جمله آزادی مشروط و ... محروم ساخته است در حالی که موضوع این پرونده ها از نوع حالت سوم است که قانونگذار هیچگونه محدودیتی به جز در خصوص تعلیق مجازات در خصوص اعمال سایر نهادهای ارفاقی از جمله موضوع ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر نکرده است.

دلیل دوم: نهادهای مقرر در قوانین، دو گونه اند اعمال بعضی از آن ها در اختیار دادگاه است که قانونگذار در آن موارد از کلمه «می تواند» استفاده کرده است مانند آزادی مشروط و تعلیق مجازات و برخی دیگر الزامی هستند که قانونگذار در آن موارد از عبارت «... دادگاه تخفیف می دهد» استفاده کرده که موضوع بهره مندی از ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری

و ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر از نوع دوم و الزامی است به تعبیر دیگر بر اساس این ماده، قانونگذار در برابر اسقاط حق تجدیدنظرخواهی مرتکب توسط وی با او قرارداد بسته است که چنانچه وی حق تجدیدنظرخواهی خود را اسقاط کند دادگاه او را از تخفیف مجازات مقرر در این ماده بهره مند خواهد ساخت. تبصره ماده ۴۵ الحاقی که در اعمال نهادهای ارفاقی محدودیت ایجاد کرده است، ناظر به موارد الزامی نیست بنابراین موضوع اینگونه پرونده ها تخصصاً از موضوع تبصره ماده ۴۵ خارج است.

دلیل سوم: روح قانون: قانونگذار طبق این تبصره اجازه داده است که دادگاه مجازات مرتکب را تا میانگین حداقل یعنی ۵/۷ سال تخفیف دهد بنابراین چطور امکان پذیر است که همین قانونگذار اجازه ندهد که مجازات مرتکب در همین فرض در اجرای ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی از ۲۵ سال به ۱۹ سال حبس تعزیری تقلیل پیدا کند.

دلیل چهارم: تفسیر به نفع متهم: چنانچه در استنباط از قانون تردید حاصل شود همه حقوقدانان معتقدند که قانون باید به نفع متهم تفسیر شود بنابراین در فرض این پرونده تفسیر به نفع متهم اقتضاء دارد که قانون را طوری تفسیر کنیم که مرتکب از برخورداری از این نهاد ارفاقی محروم نشود.

با توجه به مراتب فوق، استنباط شعبه دوم دادگاه انقلاب اسلامی کرمان از قانون مورد تأیید می باشد.

ج: رأی وحدت رویه شماره ۷۷۲ - ۲۰/۹/۱۳۹۷ هیأت عمومی دیوان عالی کشور

ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر که مقرر داشته در تمام محکومیت های تعزیری در صورتی که دادستان از حکم صادره درخواست تجدیدنظر نکرده باشد چنانچه محکوم علیه حق تجدیدنظرخواهی خود را اسقاط یا درخواست را مسترد نماید دادگاه به موضوع رسیدگی و مجازات تعیین شده را در حد مقرر در آن ماده تخفیف می دهد با توجه به سیاق عبارات آن، برای دادگاه افاده تکلیف می نماید. از این رو از شمول مقررات تبصره ماده ۴۵ الحاقی به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶/۷/۱۲ خارج است و رأی شعبه دوم دادگاه انقلاب اسلامی کرمان که با این نظر انطباق دارد به اکثریت آراء صحیح و قانونی تشخیص می شود. این رأی طبق ماده ۴۷۱ قانون آیین دادرسی کیفری برای شعب دیوان عالی کشور و دادگاه ها و سایر مراجع اعم از قضایی و غیر آن لازم الاتباع است.

۶-۱. تحلیل حقوقی

ماده واحده الحاقی مصوب ۹۶/۸/۳ قانون مبارزه با مواد مخدر نظام قانون خاص است و درخصوص پرونده های مواد مخدر باید براساس آن عمل شود و در موارد سکوت آن به صورت استثنایی می توان از مقررات عمومی بهره جست. بند سوم نظریه شماره ۴۵۷۵ مورخ ۱۸ اردیبهشت ۱۳۷۲ شورای نگهبان بر این امر اشعار دارد.

درخصوص اعمال تخفیف نسبت به مجرمان مواد مخدر، ماده ۳۸ قانون مزبور حاکم است که مقرر می دارد: «دادگاه می تواند در صورت وجود جهات مخففه مجازات های تعزیری مقرر در این قانون را تا نصف حداقل مجازات آن جرم تخفیف دهد. در صورتی که مجازاتی فاقد حداقل باشد، همان مجازات تا نصف تخفیف می یابد. میزان تخفیف در احکام حبس ابد ۱۵ سال خواهد بود و در مورد مجازات اعدام، تقاضای عفو و تخفیف مجازات به کمیسیون عفو ارسال خواهد شد».

تبصره: تمامی محکومانی که پس از صدور حکم به نحوی با نیروی انتظامی یا سازمان عمل کننده همکاری نمایند و اقدام آنها منجر به کشف شبکه ها شود، دادگاه صادرکننده رأی می تواند با تقاضای نیروی انتظامی و یا سازمان عمل کننده براساس اسناد مربوطه مجازات آنان را ضمن اصلاح حکم سابق الصدور تا نصف تخفیف دهد».

در این قانون، نحوه اعمال تخفیف مشخص شده است.

۷. نتیجه گیری

بررسی نظریه پایداری در بزهکاری و تطبیق آن با اصلاحیه ماده واحده الحاقی ۱۳۹۶ قانون مبارزه با مواد مخدر نشان داد که:

۱. «نظریه پایداری در بزهکاری» بر این نکته تأکید دارد که بسیاری از مجرمان پس از نخستین ورود به چرخه جرم، به دلیل ترکیبی از عوامل فردی، اجتماعی و نهادی، در این مسیر باقی می‌مانند و رفتار مجرمانه آنان استمرار می‌یابد. بنابراین، سیاست جنایی باید معطوف به پیشگیری از این استمرار و قطع چرخه جرم باشد.
۲. سیاست جنایی ایران در دهه‌های گذشته عمدتاً مبتنی بر «شدت‌گرایی کیفری» بوده است؛ به‌ویژه در حوزه جرایم مواد مخدر، مجازات‌های اعدام و حبس‌های سنگین به‌عنوان ابزار اصلی کنترل به کار گرفته شدند.
۳. تجربه نشان داد که شدت‌گرایی کیفری نه‌تنها از پایداری جرم جلوگیری نکرده است، بلکه خود به تقویت آن کمک کرده است. زندان‌های طولانی‌مدت به مدرسه جرم تبدیل شدند و اعدام‌ها نیز به فروپاشی خانواده‌ها و بازتولید جرم انجامید.
۴. اصلاحیه ۱۳۹۶ گامی مثبت در جهت تعدیل سیاست کیفری بود. محدود کردن مجازات اعدام و تبدیل آن به حبس‌های طولانی توانست تا حدی با معیارهای حقوق بشری و اصول جرم‌شناسی نوین هماهنگ شود و فرصت‌های بازپروری بیشتری برای محکومان ایجاد کند.
۵. با این حال، این اصلاحیه به دلیل فقدان توجه به «برنامه‌های حمایتی و بازپرورانه»، در تحقق هدف اصلی یعنی قطع چرخه پایداری بزهکاری چندان موفق نبوده است. تکیه صرف بر تغییر در سطح مجازات، بدون فراهم‌آوردن زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی لازم، همچنان خطر استمرار جرم را حفظ می‌کند.

منابع و ماخذ

۱. اسدی، ر. (۱۳۹۷). «بررسی تأثیر کاهش مجازات اعدام بر تکرار جرم در جرایم مواد مخدر»، فصلنامه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره ۱۲، شماره ۴، صفحات ۲۵-۴۶.
۲. اکبری، لیلا، ۱۳۸۹، بررسی شیوه‌های پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان در قواعد و اسناد بین‌المللی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ص ۲۳.
۳. حسینی، ف. (۱۳۹۵). «برچسب‌زنی و پایداری جرم در ایران»، مجله علوم اجتماعی و جرم‌شناسی، شماره ۱۸، صفحات ۱۱۰-۱۳۵.
۴. سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور. (۱۳۹۶). گزارش سالانه درباره محکومان مواد مخدر. تهران: مرکز آمار و فناوری اطلاعات.
۵. قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۷ و اصلاحیه ماده واحده الحاقی مصوب ۱۳۹۶/۸/۳، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران.
۶. کی‌نژاد، م. (۱۳۹۵). «جرم‌شناسی نوین و سیاست جنایی ایران». تهران: موسسه مطالعات حقوقی.
۷. کلانتری، محسن، ۱۳۹۲، شناسایی و تحلیل کانون‌های جرم خیز شهری، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره دوم، سال دوم.
۸. محمدی اصل، عباس، ۱۳۸۳، اختلالات کارکردی خانواده، مدرسه و گروه همالان و تأثیر آن بر بزهکاری نوجوانان، فصلنامه مطالعات جوانان، شماره ۶.
۹. نجفی ابرندآبادی، د. (۱۳۹۴). تحلیل پایداری جرم و راهکارهای بازپروری مجرمان مواد مخدر. تهران: پژوهشکده علوم قضایی.
10. Sampson, R. J., & Laub, J. H. (2003). Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70. *Criminology*, 41(3), 555-592.
11. Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1990). A general theory of crime. Stanford University Press.
12. Farrington, D. P. (2005). Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 12(3), 177-190.
13. Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672-682.
14. Tonry, M. (2011). Punishing race: A continuing American dilemma. Oxford University Press.
15. Hughes, C., & Stevens, A. (2010). What can we learn from the Portuguese decriminalization of illicit drugs? *British Journal of Criminology*, 50(6), 999-1022.
16. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). (2019). Annual report on the state of the drugs problem in Europe. Publications Office of the European Union.